

ALGUNES OBSERVACIONS SOBRE LA IMPREVISIBLE ACTUALITAT DEL *COMMENTARIOLUM PETITIONIS* DE QUINT TUL·LI CICERÓ

IGNASI X. ADIEGO
Universitat de Barcelona
ignasi.adiego@ub.edu

ALEJANDRA DE RIQUER
Universitat de Barcelona
ariquer@ub.edu

RESUM

Des de finals del segle XX la publicació d'un bon nombre de traduccions del *Commentariolum petitionis* de Quint Tul·li Ciceró ha suscitat un notable interès entre periodistes, polítics i, fins i tot, els anomenats estrategues de campanyes electorals. En general, l'opinió més estesa és que el contingut d'aquesta epístola, adreçada a Marc Tul·li Ciceró amb motiu de la seva candidatura al consolat, no ha perdut validesa en els temps actuals. Aquest treball se centra en alguns d'aquests articles, publicats als mitjans espanyols, per tal d'analitzar les diferents aproximacions a aquesta obra de Quint Ciceró.

PARAULES CLAU: *Commentariolum petitionis*, Quint Tul·li Ciceró, Marc Tul·li Ciceró, pervivència.

SOME REMARKS ABOUT THE UNPREDICTABLE TOPICALITY OF THE *COMMENTARIOLUM PETITIONIS* BY QUINTUS TULLIUS CICERO

ABSTRACT

The publication of several translations of the *Commentariolum petitionis* by Quintus Tullius Cicero since the end of the 20th century has aroused the interest of journalists, politicians and even of so-called campaign strategists. It is widely believed that the epistle, addressed to Marcus Tullius Cicero as he ran for the consulate, has not lost any of its validity. This paper analyzes the different approaches to the epistle adopted by some articles published in the Spanish press.

KEY WORDS: *Commentariolum petitionis*, Quintus Tullius Cicero, Marcus Tullius Cicero, reception.

Hom parla de la pervivència d'una obra literària quan aquesta ultrapassa els límits temporals en què s'emmarca per perdurar en èpoques posteriors, sia com a model formal sia per la vigència del seu contingut. Tot considerant aquest darrer aspecte, la validesa i l'actualitat del missatge que transmet un text, ens ha semblat interessant prendre esment en un cas curiós de pervivència o d'impacte, als nostres dies, d'un opuscle de la literatura llatina, l'anomenat *Commentariolum petitionis* de Quint Tul·li Ciceró.

Des d'un punt de vista formal, és una epístola que l'autor adreça al seu germà gran, Marc Tul·li Ciceró, amb el qual mantenia una correspondència regular; ara bé, el contingut de la carta va més enllà del que hom podria esperar d'una

relació epistolar, més o menys literària, entre germans. En realitat, aquest text, de caire clarament polític, és un manual o un breviari en el qual Quint, convertit en agent electoral del seu germà, ofereix tota mena de consells i suggeriments al cèlebre orador, que aleshores (l'any 64 aC.) era candidat al consolat, la magistratura més important de la República romana¹. Així, l'epístola l'assessora sobre com ha de dur a terme la seva campanya electoral: dicta normes de comportament per guanyar l'adhesió i els vots no només dels amics -els de veritat i els circumstancials- i del seu estament social -l'orde eqüestre-, sinó també del poble i, sobretot, dels *optimates*, l'oligarquia senatorial a la qual calia convèncer per tal que confiessin en un nouvingut com ho era llavors Ciceró; recomana tàctiques per divulgar i treure profit de les virtuts pròpies i, molt especialment, insisteix en l'atac contra els adversaris més temibles en aquelles eleccions, sense excloure la divulgació dels seus vicis o dels escàndols més sonats en què estiguessin envoltats. Dibuixa quina ha de ser la imatge d'un candidat: la d'un home íntegre, sempre envoltat d'un gran seguici, que malda per relacionar-se amb tothom, que ho promet tot i que fa creure a cadascú que afavorirà els seus interessos.

La investigació sobre el *Commentariolum petitionis* ha centrat essencialment el seu interès en dos aspectes. D'una banda, molts estudis analitzen l'obra des d'un punt de vista històric, atès que constitueix un important testimoni dels últims anys de la República romana, de la situació política de l'època i de les rivalitats personals i dels bàndols que llavors s'enfrontaven, i atès que ofereix, a més, una valuosíssima informació sobre el rerefons d'una campanya electoral a la Roma del segle I aC. D'altra banda, els treballs més estrictament filològics han insistit en debatre l'autenticitat de l'opuscle, una polèmica que ha durat gairebé un segle i en la qual s'han enfrontat partidaris de l'autoria de Quint Ciceró amb els qui defensen que la carta és una falsificació de començaments d'època imperial.² Actualment, gran part de la crítica accepta que és un escrit autèntic de Quint Ciceró,³ per bé que, a fi de refutar els arguments dels qui sostenien que era una falsificació, ha calgut tornar a considerar quin és el sentit i quina és la finalitat de l'epístola. Si es tracta d'una lletra convencional, no sembla versemblant que Marc Tul·li Ciceró necessités ser aconsellat i informat de la manera que ho fa el seu germà: estava acostumat a les conteses electorals de l'època⁴, sabia quins eren els suports que li calia cercar i amb quins podia comptar des del principi, i coneixia perfectament com eren els seus rivals més

¹ Per la seva banda, Marc Tul·li Ciceró va escriure una llarga carta a Quint (*ad. Q. fr.* 1, 1), quan aquest exercia el seu proconsolat a Àsia (anys 61-58 aC.), que constitueix un veritable tractat sobre el govern de les províncies.

² Els dubtes al voltant de l'autoria de Quint Ciceró els va plantejar Adam Eussner (1872) en el pròleg a la seva edició de l'obra.

³ Sobretot des de l'aparició de l'acurat estudi de Dante Nardo (1970).

⁴ Ciceró havia estat qüestor l'any 75, edil l'any 69 i pretor l'any 66.

importants. En canvi, si hom contempla el *Commentariolum petitionis* com una obra propagandística, disfressada de carta privada entre dos germans, però destinada a circular entre un públic més ampli, l'obra adquireix un sentit nou i més convincent en presentar Ciceró com el millor candidat al consolat, principalment per als interessos dels *optimates*.⁵

En qualsevol cas, allò que no admet dubte és que aquest manual de campanya electoral en forma d'epístola fou escrit pensant només en Marc Tul·li Ciceró i en unes circumstàncies concretes de la seva agitada vida política: la seva candidatura al consolat. Així s'assenyala al final de l'opuscle: [58] *Quae tametsi scripta ita sunt ut non ad omnis qui honores petant sed ad te proprie et ad hanc petitionem tuam valeant*.⁶ No és, doncs, un manual de caràcter general per a tot el qui es presenti com a candidat a un càrrec, en qualsevol tipus d'eleccions, ni constitueix, encara menys, un model vàlid o aplicable a una època que no sigui la dels darrers anys de la República romana. Certament, pot compartir el pragmatisme i, fins i tot, el cinisme de determinades obres de la literatura universal que s'han ocupat de la formació de governants en general, com ara *El Príncep* de Maquiavel (una obra sovint citada quan algú parla del *Commentariolum* als nostres dies) o el *Breviarium politicorum* del cardenal Mazzarino. Aquests tractats, però, en parlar d'assumptes polítics de major transcendència i d'abast més ampli han tingut una millor recepció o impacte com a obres polítiques entre els historiadors, filòsofs o, més modernament, politòlegs.

Per aquesta raó, sembla poc probable que actualment hom pugui considerar que el contingut del *Commentariolum petitionis*, tan circumscrit a una persona i a una època, sigui significatiu per als temps actuals. Tanmateix, des de finals del segle XX, la publicació d'un bon nombre de traduccions de l'obra en llengües occidentals ha suscitat un notable interès entre els periodistes i també entre els polítics. En trobem un primer exemple, ben conspicu, en la *presentazione* que escrigué el cèlebre polític italià Giulio Andreotti -tres vegades primer ministre i senador vitalici -per a l'estudi i traducció del *Commentariolum petitionis*, a cura de Paolo Fedeli, publicat l'any 1987.⁷ Qui fou una figura emblemàtica de la República Italiana insisteix sobretot en "l'imprevedibile attualità delle situazione che describe" l'epístola del germà de Ciceró: sosté que els mètodes actuals per conquerir el vot són els mateixos que semblaren eficaços a Quint, a qui descriu com un autèntic planificador i organitzador de campanyes electorals, talment com els directors de campanya d'avui dia. Assenyala que el

⁵ Cf. Nardo (1970: 112-113).

⁶ Seguim el text de l'edició de Watt (1971) i la traducció d'Adiego-Riquer (2017): "No pretenc que [les coses que he escrit] siguin útils a tots els qui es presenten a un càrrec, sinó a tu en particular i a la teva candidatura d'ara."

⁷ La presentació d'Andreotti ocupa les pp. 7-11.

manual avança els postulats de Maquiavel, ja que de l'obra hom pot deduir que en campanya tot està permès per assolir el fi desitjat, i en posa d'exemple la reflexió de Quint a propòsit del fet d'acceptar la amistat i el suport de persones poc recomanables:

[25] (...) in ceteris molestiis habet hoc tamen petitio commodi: potes honeste, quod in cetera vita non queas, quoscumque velis adiungere ad amicitiam, quibuscum si alio tempore agas ut te utantur, absurde facere videare, in petitione autem nisi id agas et cum multis et diligenter, nullus petitor esse videare.⁸

Atès que la moral moderna condemna i creu inadmissible aquesta positura tan mancada de prejudicis, Andreotti reconeix el valor d'un text tan sincer, que recomana fins i tot una tàctica sovint utilitzada en tot temps, com és la divulgació calumniosa dels escàndols i del delictes dels rivals: [52] *cura (...) ut etiam si qua possit ratione, competitoribus tuis existat aut sceleris aut libidinis aut largitionis accommodata ad eorum mores infamia*.⁹ Com a tret diferencial, apunta que el debat electoral al *Commentariolum* està menys basat en ideologies, per tal com hom votava un home i no pas una llista.¹⁰ Tanmateix, ni tan sols això minva, al seu parer, la vigència del text ciceronià: Andreotti creu que el debat polític i la ideologia són sovint una mera cobertura de la lluita pel poder.

Si a Itàlia fou Andreotti l'encarregat de promocionar la versió italiana del *Commentariolum* amb la seva presentació, als Estats Units la publicació, l'any 2012, de la traducció a l'anglès d'aquest opuscle, a càrrec de Philip Freeman, provocà la reacció de James Carville. Carville és, ni més ni menys, l'estratega polític que dugué Bill Clinton a la presidència dels Estats Units; durant la campanya electoral del 1992, encunyà la cèlebre expressió *It's the economy, stupid!*, amb la qual aconseguí revertir la correlació de forces, llavors clarament favorable al rival republicà de Clinton, George Bush pare. Carville publicà un article a la revista digital *Foreign Affairs* on seleccionava els ardits electorals més rellevants del manual de Quint Ciceró i feia una breu reflexió sobre el contingut

⁸ "(...) tot i que una campanya és en general empipadora, té, si més no, un avantatge: pots acceptar, sense faltar al decòrum, l'amistat de qui et vingui de gust, cosa que no series capaç de fer en la vida normal. Certament, si en unes altres circumstàncies tractessis de relacionar-te amb segons qui, semblaria que t'estàs comportant de manera inapropiada. En canvi, si en una campanya electoral no fessis això amb molts i sol·lícitament, no semblaries pas un candidat."

⁹ "Procura (...) fins i tot, si d'alguna manera és possible, que circulin, sobre els teus rivals, rumors d'assassinats, d'escàndols sexuals o de corrupció, molt escaients amb les seves formes de vida."

¹⁰ Òbviament, aquesta observació té sentit en sistemes electorals de llistes tancades, com el que estava en vigor en el moment en què Andreotti escrigué el seu pròleg o com els emprats generalment a Espanya. En sistemes amb circumscripcions uninominals, com el britànic o com el que precisament es va instaurar a Itàlia de manera parcial, entre els anys 1993 i 2005, en virtut de la *legge Mattarella*, la figura individual del candidat pot resultar més rellevant que les sigles que representa.

i actualitat de l'obra. Curiosament, l'article anava signat per "Quintus Tullius Cicero and James Carville" plegats. De primer, Carville es mostra molt sorprès en haver descobert, amb la lectura del *Commentariolum*, que ell no havia inventat res d'especial quant a campanyes electorals, malgrat haver-ne organitzat tantes, sinó que totes les seves estratègies tenien més de dos mil anys i es trobaven a l'opuscle llatí. De fet, expressa simpàticament el desig que, a la pròxima campanya electoral, els assessors del seu rival no puguin fer-se amb un exemplar del manual de Quint Tul·li Ciceró.

El primer punt que li cridà l'atenció és l'interès, al començament de l'obra, per allò que els estratègies actuals, segons Carville, anomenen *confidence building* ('construcció de la confiança en un mateix') d'un candidat: l'assessor li convenç que té les qualitats i les aptituds que cal tenir per vèncer. I certament, com abans hem fet breu esment, Quint no només al·ludeix constantment a la manca de probitat i de competència dels rivals dels seu germà, sinó que també insisteix en la necessitat de confiar en la reputació de Ciceró com a orador i de presentar-la com l'arma més preuada per compensar el seu estatus de nouvingut: [2] *Nominis novitatem dicendi gloria maxime subleuabis. Semper ea res plurimum dignitatis habuit; non potest qui dignus habetur patronus consularium indignus consulatu putari.*¹¹ Carville troba igualment remarcable l'afany de Quint Ciceró per determinar la base electoral que dóna suport al candidat i per mirar d'eixamplar-la dirigint-se a grups específics. En aquest sentit, subratlla que el *Commentariolum* suggereix l'ús del *microtargeting*, és a dir, la creació de missatges particularment adreçats a cadascun dels segments de la població, com efectivament es desprèn d'aquest passatge:

[53] Sed haec tibi sunt retinenda: ut senatus te existimet ex eo quod ita vixeris defensorem auctoritatis suae fore, equites R. et viri boni ac locupletes ex vita acta te studiosum oti ac rerum tranquillarum, multitudo ex eo quod dumtaxat oratione in contionibus ac iudicio popularis fuisti te a suis commodis non alienum futurum.¹²

Finalment, l'autor de l'article destaca també la importància que dóna el manual a la 'campanya negativa', és a dir, als atacs contra els rivals, i a un inveterat costum electoral, que Carville anomena amb un magnífic i intraduïble verb anglès, *overpromise*, i que no és altra cosa que fer promeses inassolibles per obtenir vots, sense témer les conseqüències que se'n puguin derivar. Així ho

¹¹ "Compensaràs l'estatus de nouvingut sobretot amb la teva reputació com a orador. Aquesta qualitat sempre ha gaudit del més alt prestigi: qui és considerat digne de ser advocat dels ex-consols no pot ser titllat d'indigne del consolat."

¹² "Cal, però, que no t'oblidis dels teus objectius: fer que el Senat cregui, en vista de la teva trajectòria prèvia, que seràs el defensor de la seva autoritat; que els cavallers romans i els homes honorables i rics creguin, d'acord amb la teva vida passada, que seràs un zelós defensor de la pau i l'estabilitat; i que les masses creguin que no seràs aliè als seus interessos, atès que, si més no, has pronunciat discursos afins als populars a les assemblees i als judicis."

afirma cínicament i contundent Quint Ciceró: [48] *Id, si promittas, et incertum est et in diem et in paucioribus*¹³. L'article conclou amb una inevitable reflexió moral sobre la qual tornarem de seguida:

“Sempre hi ha qui diu que la política és més negativa que mai i que els assessors polítics actuals són més cíncics i desmesurats que els seus predecessors. Tot el que pensi això simplement no està molt al cas i hauria de llegir els consells de Quint al seu germà.”

Tal vegada l'article de Carville pot semblar el més significatiu, però no és l'única anàlisi que reflecteix l'impacte de la traducció del *Commentariolum*, apareguda el 2012, en el món polític americà. En un breu treball, Jacqueline Klooster, professora de la Universitat de Groningen, ha formulat les raons que, al seu parer, expliquen aquest interès, tot partint d'unes reflexions inicials sobre la doble i contradictòria percepció de la Roma antiga que hom té als Estats Units. D'una banda, la Roma republicana és contemplada amb admiració: el romà dels primers temps de la República, noble, treballador, savi, pragmàtic i honrat, constitueix un model a seguir. Podríem apuntar, només a tall d'exemple d'aquesta visió, el fet que el pare de la independència americana, George Washington, quan abandonà la política i es retirà a la seva vil·la, fos comparat amb Luci Quinci Cincinnat, el camperol romà convertit en *dictator*. D'altra banda, Roma, sobretot la Roma imperial, encarna d'alguna manera la idea de la decadència i de l'enviliment humà per il·lustrar el discurs cínic que la naturalesa humana ha estat sempre la mateixa i que nosaltres no som pitjors que els qui ens han precedit.

En el cas concret del *Commentariolum*, la clau del ressò de l'obra als Estats Units rau, segons Klooster, en la gran distància que hi ha entre les formulacions teòriques sobre com han de ser les campanyes electorals i la manera en què, en la pràctica real, es duen a terme. Les publicacions americanes sobre estratègia electoral passen de puntetes per les qüestions ètiques i, quan en parlen, es limiten a oferir un missatge totalment moralista i a rebutjar allò que s'anomena 'campanya negativa' pel seu possible efecte contraproductiu. Ara bé, aquests enfocaments teòrics semblen no adir-se gens amb la realitat, tal com es desprèn de les contínues referències al caràcter rabiosament actual de l'obra de Quint Ciceró, desfermades arran de la publicació de la seva traducció i formulades, a més, per persones que coneixen de primera mà com funcionen les campanyes electorals americanes. Aquest desacord, sosté Klooster, fa que el *Commentariolum petitionis*, un text del segle primer a.C., “passi a formar part del debat públic sobre l'ètica electoral”, sia per ser elogiat per alguns o, si més no, per ser aprovat cínicament com a document que ofereix una imatge realista de les pràctiques d'avui dia, sia per ser blasmat per uns altres que, tal vegada hipòcritament, identifiquen molts dels consells de Quint Ciceró amb els

¹³ “Una promesa resta subjecta a l'atzar, és per a un temps futur i afecta a molt pocs.”

mètodes i tàctiques emprats per determinats candidats. Entre les visions més matisades i apartades d'aquesta tendència general que hom troba als mitjans de comunicació dels Estats Units, Klooster destaca l'afirmació, molt més subtil, d'un comentarista que nega qualsevol utilitat pràctica al manual ciceronià, atès que un candidat ha de tenir necessàriament un coneixement intuïtiu de totes les actituds i les tàctiques que s'hi recomanen. De fet, no és sobrer recordar aquí que aquest argument, aplicat al cas del propi Marc Tul·li Ciceró, ha estat esgrimit per molts estudiosos per posar en dubte l'autenticitat del *Commentariolum*.¹⁴

El treball de Klooster constitueix un bon punt de partença per plantejar-se si l'impacte, en els mitjans de comunicació catalans i espanyols, de les diferents traduccions al català i al castellà del *Commentariolum petitionis*, aparegudes als últims anys, obeeix a raons similars o si hom pot observar alguns elements diferents. Hem seleccionat alguns articles d'opinió apareguts a la premsa, tant en paper com digital, escrits per periodistes o polítics. Potser un dels exemples més notables és el que publicà John Carlin a *El País*, a propòsit del triomf del líder conservador John Cameron sobre el laborista Ed Miliband a les eleccions britàniques de 2015. La tesi de Carlin, que sembla més aviat un *jeu d'esprit*, és que Cameron guanyà les eleccions per haver posat en pràctica alguns dels consells, sobretot els més cíncics, continguts al manual de Quint Ciceró. I, de passada, li permet advertir els candidats de les -aleshores imminents- eleccions generals espanyoles sobre la conveniència de parar atenció no només als comicis britànics sinó també als que van dur Ciceró al consolat l'any 64 aC. L'article sintetitza de manera desenfadada i modernitzada els principals suggeriments del manual ciceronià sobre què ha de fer el candidat: arribar a l'audiència més gran possible, tenir un discurs camaleònic ([23] (...) *accommodandis sermonibus ad eas rationes propter quas quisque studiosus tui esse videbitur (...)confirmari oportebit*¹⁵), afalagar la gent ([42] (...) *opus est magno opere blanditia, quae, etiam si vitiosa est et turpis in cetera vita, tamen in petitione necessaria est*¹⁶), atacar els rivals -l'esmentada campanya negativa-, no prometre res en concret, i generar esperança i una bona imatge. Segons el periodista hispano-britànic, Cameron fou capaç de seguir els consells ciceronians, en particular la voluntat de ser inclusiu i de dir a tothom el que volia sentir; en canvi, aquest era un capteniment molt més difícil d'adoptar per Miliband, atès el seu discurs de caire eminentment ideològic. John Carlin conclou l'article reiterant, amb altres mots, el *nihil nouum sub sole*:

¹⁴ Per a un repàs detallat de la controvèrsia al voltant de l'autenticitat del *Commentariolum*, vegeu Nardo (1970: 3-28).

¹⁵ "(...) caldrà que refermis el seu suport (...) adaptant el teu discurs a les raons per les quals cadascú sembla ser partidari teu."

¹⁶ "(...) també és molt necessària l'adulació, que, tot i ser desagradable i vergonyosa en la vida corrent, es fa imprescindible en una campanya electoral."

“El mensaje que nos llega de la antigüedad no es gratificante pero sigue siendo tan verdad hoy como hace 2000 años. Como acaba de demostrar el idealista, intelectual y fracasado Ed Miliband, los políticos que prosperan son los que se relacionan con el mundo como es, no como ellos quisieran que sea.”

Aquest article s'inscriu aparentment en el tipus de visió americana del *Commentariolum petitionis* que Klooster analitza i que sembla encarnar-se en Carville, qui, com era d'esperar, és esmentat per Carlin com a clara inspiració de les seves paraules. Tanmateix, hi ha una diferència important entre Carville i Carlin: mentre que el primer fa seu el manual i fins i tot arriba a compartir jocosament l'autoria de l'article amb Marc Ciceró, el segon, més proper ideològicament a Miliband que a Cameron, utilitza el manual com a arma llançívola contra el candidat laborista per sotmetre'l a un bany de realitat amb l'advertiment que l'idealisme no fa guanyar eleccions. En qualsevol cas, Carville i Carlin semblen compartir la mateixa visió que les eleccions han estat, són i seran una pura lluita pel poder, on el cinisme, les falses promeses, l'ambigüïtat i la desqualificació dels rivals són eines molt més efectives que no pas la cerca del veritable debat ideològic. En el cas de Carlin, però, les seves paraules poden ser interpretades des d'un cert to de censura moral: admetre el triomf de la estratègia electoral ciceroniana li serveix per denunciar la desideologització de la política i per presentar el triomf de Cameron com la victòria de la impostura i la manipulació.

Aquesta visió més aviat negativa del contingut del *Commentariolum* ha tingut altres conreadors a casa nostra. L'any 1993, en plena campanya d'unes eleccions generals força importants, atès que existia la possibilitat, per primer cop, que els socialistes fossin derrotats pels populars, la publicació a l'editorial Sirmio-Quaderns Crema d'una traducció castellana de l'opuscle inspirà diversos articles als diaris. El periodista Llätzer Moix publicà a *La Vanguardia* un breu bitllet que anava un pas més enllà del *nihil novum sub sole*: assenyalava que en aquella campanya electoral, que fou –recordem- especialment agra i dura, la decadència moral i política acabaria convertint en cànids i ingenus els consells de Quint Ciceró:

“De ahí que la democracia precise de una urgente regeneración. De lo contrario, irá cuarteándose más y más y llegaremos a ver publicados los brevarios de campaña escritos por los hermanos menores de Felipe, Aznar, Pujol o Anguita. El día en que eso pase, Quinto Tulio Cicerón ascenderá al limbo de los inocentes, los españoles lamentaremos haber aprendido a leer y nuestro sistema sufrirá una herida de difícil sutura.”

De fet, Moix condensa el missatge del manual en dos grans punts, tenir cura de les aparences i destruir els adversaris, i veu amb desesperació com, a la campanya de 1993, ja ni tan sols s'intenta assolir el primer objectiu - “con la

credibilidad personal abollada en lances diversos, nuestros candidatos consideran hoy que aparentar bondades es perder el tiempo"- i els discursos només pretenen "cubrir de guano al adversario".

Una percepció semblant trobem en un article recent d'Ignasi Aragay al diari *Ara*, arran de la publicació d'una nova traducció catalana del text llatí. Hi fa un resum molt breu de tot allò que acostuma a cridar l'atenció del contingut del manual, és a dir, els consells més cínics de Quint Ciceró, com ara l'adulació, el concepte massa ample d'amistat durant la campanya, les falses promeses o la desqualificació dels rivals. Aragay comparteix amb els articulistes anteriors la idea que, en el món actual, res no ha canviat: "segur que els assessors de Trump i Clinton se'l van llegir, aquest manual". Tanmateix, finalitza el seu article amb un to més optimista bo i desitjant que les coses canviïn per mitjà d'una profunda transformació política: "a la República Catalana estaria bé fer poc cas a Quint Ciceró i més aviat llegir el seu germà, el gran Marc Tul·li Ciceró".

Fins aquí, els articles seleccionats, editats a Madrid i a Barcelona, no s'allunyen en general d'aquesta valoració crítica d'uns consells i d'unes tàctiques electorals que tenen més de dos mil anys; es poden incloure, més o menys, en la línia de pensament que marcava Klooster per als "opinadors" estatunidencs, per bé que hom hi pugui trobar matisos diferents. Molt més significatiu resulta que, a casa nostra, hi hagi exemples d'una lectura positiva del contingut del *Commentariolum petitionis*. El cas més remarcable és, sens dubte, l'article, extens i acurat, publicat per Joan Maria Pujals l'any 1993 a *La Vanguardia*. Filòleg de formació, Pujals era aleshores conseller d'Ensenyament del Govern de la Generalitat de Catalunya i havia estat durant deu anys alcalde de Vila-Seca.

L'exconseller fa una lectura singular i, al nostre parer, insòlita del *Commentariolum petitionis*, car se centra no tant sols en els aspectes negatius que poden derivar-se d'un procés electoral, sinó també en la cara positiva de la política. Així, malda per destacar tot allò que troba bo i convincent a l'obra i que, curiosament, sol ser deixat de banda pels que només veuen cinisme i manca de principis ètics en el contingut del text ciceronià. De primer, per tal de demostrar que la crisi de valors no és quelcom exclusiu de la nostra època, para esment en el passatge en què Quint descriu al seu germà el caràcter complex, i sovint hostil i corrupte, de Roma, i li aconsella de cuirassar-se necessàriament contra tants perills:

[54] 'Roma est', civitas ex nationum conventu constituta, in qua multae insidiae, multa fallacia, multa in omni genere vitia versantur, multorum adrogantia, multorum contumacia, multorum malevolentia, multorum superbia, multorum odium ac molestia perferenda est. Video esse magni consili atque artis in tot hominum cuiusque modi vitiis tantisque versantem vitare offensionem, vitare fabulam, vitare insidias, esse unum hominem

accommodatum ad tantam morum ac sermonum ac voluntatum varietatem.¹⁷

Per a Pujals, fer de candidat és una obligació més del polític, que n'ha d'acceptar el seu caire excepcional i passatger; en conseqüència, no ha de ser reprobable l'ambició política, concepte que l'autor reivindica obertament en el sentit que en un principi tenia per als romans *ambitio*, un mot que plasma molt gràficament les anades i vingudes d'un candidat en cerca de vots. El llavors conseller afirma que "en aquella época, como en la actualidad, no sólo es legítimo, sino que resulta imprescindible, que los políticos luchen para transmitir sus ideas y sus programas a una mayoría lo más amplia posible". Per tant, considera molt encertat que Quint Ciceró posi cura en convèncer els indecisos i que afirmi que tothom, a l'hora de votar, es mou pels beneficis, les expectatives o la simpatia envers el candidat: [21] *Sed quoniam tribus rebus homines maxime ad benevolentiam atque haec suffragandi studia ducuntur, beneficio, spe, adiunctione animi ac voluntate, animadvertendum est quem ad modum cuique horum generi sit inseruiendum*¹⁸. La seva valoració del manual el porta finalment a sostenir que qualsevol campanya electoral hauria de dur com a lema el següent consell de Quint Ciceró: [53] *Atque etiam in hac petitione maxime videndum est ut spes rei publicae bona de te sit et honesta opinio*.¹⁹

Un altre polític i filòleg català, Miquel Pueyo, antic diputat, director general de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya i professor de la Universitat de Lleida, subscrigué també aquesta visió positiva del manual en un breu article publicat al diari *Segre* i reproduït al seu blog. A més de lloar el *Commentariolum* com a document de la complexa situació social i política de Roma a finals de l'època republicana, considera que és sobretot un manual esplèndid de comunicació política, digne, per tant, de ser analitzat amb atenció des d'aquest punt de vista. La conclusió de Pueyo és clara i sorprenentment realista en afirmar que l'opuscle de Quint Ciceró és tal vegada "més útil que algun d'aquests llibrets d'autoajuda empresarial i política que sovintegen en els nostres dies."

¹⁷ "«Es tracta de Roma», una ciutat formada per una barreja de pobles on abunda la intriga, la mentida i tota mena de vicis, i on cal suportar l'arrogància, la tossuderia, la malevolència, la supèrbia, i l'odi i la impertinència de molta gent. Quan es viu enmig de tants homes diferents amb tants i tan grans vicis, crec que s'ha de ser prudent i hàbil per evitar els enfrontaments, per evitar els rumors i per evitar les intrigues, i per ser una persona que pugui adaptar-se a aquesta varietat tan gran de costums, llengües i interessos."

¹⁸ "Atès que hi ha tres motius principals que duen els homes a mostrar una bona disposició envers un candidat i a donar-li suport, és a saber, els beneficis, les expectatives i la simpatia sincera, convé analitzar ara com s'han d'atendre cadascun d'aquests casos."

¹⁹ "En aquesta campanya has de vetllar més que res per oferir l'esperança d'una bona acció política i per donar una imatge d'integritat"

Aquest succint repàs d'alguns articles, publicats als mitjans espanyols i suscitats per la lectura del *Commentariolum petitionis*, permet observar-hi certes interpretacions més matisades en comparació amb la visió americana reflectida per Klooster a la seva breu anàlisi. Per bé que abunden aproximacions igualment negatives i moralistes, que veuen en el manual l'encarnació del cinisme i hi troben un argument per condemnar, de retruc, la perpetuació de les pràctiques de la mala política, no en manquen lectures més benèvols, o àdhuc entusiastes, com les darreres que hem apuntat. En aquest sentit, Pueyo assenyala que entre els consells de Quint Ciceró no hi figura mai l'ús del suborn i Pujals descriu el difícil escenari romà en què tingué lloc la campanya; aquest són factors als quals no acostumen a prestar massa atenció els qui fan una lectura negativa del *Commentariolum petitionis*, tot i que són força rellevants per escatir el contingut d'aquesta obra.

Podem, doncs, concloure que les diferents aproximacions a l'obra per part de polítics i periodistes, de les quals hem exposat una petita mostra, són, en gran mesura, un pretext per donar la seva pròpia visió del funcionament de les campanyes electorals, i, de passada, de la política en general en l'actualitat. Certament, aquesta breu lletra de Quint Tul·li Ciceró al seu germà gran transmet, més dos mil anys després, un missatge que ens resulta prou familiar i fàcilment aplicable a la vida política present. Per aquesta raó, és molt temptador per a alguns fer-ne ús per emmirallar-nos-hi.

BIBLIOGRAFIA

Estudis, edicions i traduccions del *Commentariolum petitionis*

- EUSSNER, A. (1872), *Commentariolum petitionis examinatum et emendatum*, Würzburg.
- NARDO, D. (1970), *Il Commentariolum petitionis. La propaganda elettorale nella ars di Quinto Cicerone*, Padova, Liviana Editrice.
- WATT, W.S. (1971), *M. Tulli Ciceronis: Epistulae. Vol. III: Ad Quintum fratrem, ad M. Brutum, fragmenta epistularum. Accedunt Commentariolum petitionis, Pseudo-Ciceronis Epistula ad Octavianum. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit W. S. Watt*, Oxford, Clarendon Press.
- Quinto Tullio Cicerone (1987), *Manualetto di campagna elettorale (Commentariolum petitionis)*, a cura de Paolo Fedeli con una presentazione di Giulio Andreotti, Roma, Salerno editrice.
- Quinto Tulio Cicerón (1993), *Breviario de campaña electoral (Commentariolum petitionis)*, traducción y nota preliminar de Alejandra de Riquer, Barcelona, Quaderns Crema.
- Quintus Tullius Cicero (2012) *How to win an election. An ancient guide for modern politicians* by Quintus Tullius Cicero, translated by Philip Freeman, Princeton, Princeton University Press.

Quint Ciceró (2017) *Manual de campanya electoral*, introducció, traducció i notes d'Ignasi X. Adiego i Alejandra de Riquer, Martorell, Adesiara.

Articles

- ARAGAY, I. (2017), "En campanya electoral... amb Ciceró!", *Ara*, 16 de setembre de 2017.
- CARLIN, J. (2015), "La rabiosa modernidad de la vieja política", *El País*, 12 de maig de 2015.
- CARVILLE, J. (2012), "Campaign Tips From Cicero. The Art of Politics, from the Tiber to the Potomac", *Foreign Affairs*, May/June 2012 Issue. Disponible a: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2012-04-20/campaign-tips-cicero> [Consulta: 28 desembre 2017].
- KLOOSTER, J. (2013), "How to win an(y) Election? Quintus Tullius Cicero and modern political how to-books", conferència pronunciada en novembre de l'any 2013. Disponible a <https://www.academia.edu/25425185/> [Consulta: 28 desembre 2017]
- MOIX, L. (1993), "Un sistema herido" *La Vanguardia*, 24 de maig de 1993.
- PUEYO, M. (2013), "Un manual de campanya electoral en la Roma republicana", *Segre*, 9 de juny de 2013. Disponible a <http://www.miquelpueyo.cat/un-manual-de-campanya-electoral-en-la-roma-republicana/> [Consulta: 28 desembre 2017].
- PUJALS, J.M. (1993), "Una epístola electoral", *La Vanguardia*, 28 d'octubre de 1993.